

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

AREAS OF ACTIVITY OF SPECIALISTS OF THE PSYCHOLOGICAL SERVICE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Статтю присвячено одній з актуальних проблем психологічного супроводу освітнього процесу та збереження психічного здоров'я всіх його учасників. У статті розкрито особливості діяльності фахівців психологічної служби закладу вищої освіти. З'ясовано, що психологічна служба закладу вищої освіти поєднує діяльність фахівців у єдину систему індивідуального динамічного супроводу становлення особистості здобувача освіти на всіх етапах його навчання. Зазначається, що надання психологічної допомоги фахівцями психологічної служби у закладі вищої освіти полягає у забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки здобувачу освіти та викладачам у складних ситуаціях, які зумовлені навчально-професійною діяльністю, міжособистісними взаєминами, розвитком особистості. Висвітлено напрями діяльності фахівців психологічної служби закладу вищої освіти: психологічну просвіту, діагностику, консультацію, профілактику та корекцію. Наголошено, що застосування основних напрямів діяльності психологічної роботи в закладах вищої освіти має свою специфіку, яка пов'язана з особливостями соціальної ситуації розвитку студентської молоді, віковими закономірностями їх психічного розвитку, труднощами професійного становлення, високими вимогами освітнього середовища закладу освіти та змістом звернень студентів різних категорій за психологічною допомогою. Вибір технологій та методів роботи фахівцями психологічної служби та особливості їх застосування залежать від змін у соціальній ситуації та актуальних запитів з якими звертаються за допомогою учасників освітнього процесу.

Ключові слова: психологічна служба, фахівець психологічної служби, психологічний супровід, студентська молодь, психологічна просвіта, психологічна діагностика, психологічна консультація, психологічна профілактика та корекція.

The article is devoted to one of the topical issues of psychological support of the educational process and preservation of mental health of all its participants. The article reveals the peculiarities of the activities of specialists of the psychological service of a higher education institution. It is found that the psychological service of a higher education institution combines the activities of specialists into a single system of individual dynamic support for the formation of the personality of the student at all stages of his or her education. It is noted that the provision of psychological assistance by specialists of the psychological service in a higher education institution is to provide emotional, semantic and existential support to the student and teachers in difficult situations caused by educational and professional activities, interpersonal relationships, and personality development. The directions of activity of specialists of the psychological service of a higher education institution are highlighted: psychological education, diagnostics, consultation, prevention and correction. It is emphasized that the application of the main activities of psychological work in higher education institutions has its own specifics, which is associated with the peculiarities of the social situation of student youth development, age patterns of their mental development, difficulties of professional development, high requirements of the educational environment of the educational institution and the content of appeals of students of different categories for psychological assistance. The choice of technologies and methods of work by psychological service specialists and the peculiarities of their application depend on changes in the social situation and current requests for help from participants in the educational process.

Key words: psychological service, psychological service specialist, psychological support, student youth, psychological education, psychological diagnostics, psychological counseling, psychological prevention and correction.

УДК 37.013.42–364.048.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.41>

Крупник З.І.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету

Надвинична Т.Л.,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Західноукраїнського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Навчання у закладі вищої освіти є одним із найважливіших періодів життя молоді, який визначає траєкторію їх подальшого професійного та особистісного розвитку, світогляд, ефективність реалізації інтелектуального потенціалу й досягнень протягом усього життя. Навчання пред'являє низку вимог до студентської молоді, які пов'язані з необхідністю: засвоєння значних обсягів навчального матеріалу та виконання різнопланових завдань у стислий термін; відповідності критеріям рейтингів закладів освіти академічних досягнень у жорстких конкурентних умовах; адаптації до нового колективу однокласників та більшої кількості викладачів, їх стилям викладу матеріалу; самостійного планування свого життя та ін. Означені вимоги пов'язані

з необхідністю актуалізації індивідуально-психологічних ресурсів – сталого когнітивного функціонування, сформованих навичок регуляції поведінкових реакцій, вміння контролювати свій емоційний стан, стійкої внутрішньої позиції. Саме неможливість чи нерозуміння необхідності мобілізувати індивідуальні ресурси викликає навчальний стрес, у тому числі хронічний, який обумовлено необхідністю дотримання строків пред'явлення виконаних завдань, незадовільною успішністю та низькою рейтинговою позицією, тривогою та страхом бути відрахованим. Окрім того, на освітній процес у закладі освіти вагомий вплив здійснює війна, яка стала вагомим фактором впливу на стан психологічного здоров'я здобувачів освіти та їхніх батьків, а також працівників закладу освіти, які потребують

емоційної підтримки та повсякденної психологічної допомоги. У таких умовах виникає необхідність дослідження напрямів діяльності фахівців служби психологічної допомоги закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття діяльності служби психологічної допомоги та напрямів діяльності фахівців психологічної служби досліджували Л. Колісник, Н. Лунченко, А. Обухівська, В. Острова, В. Панок, І. Плаксієнко, А. Сичевський, І. Федосєєва та ін. Результати дослідної діяльності вищезазначених фахівців були основоположними в розробленні концептуальних засад нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальна, політична та економічна ситуації, що на разі спостерігається в Україні, значний інтерес до проблеми діяльності служби психологічної допомоги та відсутність фундаментальних досліджень з вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Мета статті – дослідження напрямів діяльності фахівців служби психологічної допомоги закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Завдання психологічного супроводу вищої освіти співзвучні з національним пріоритетам України, зазначені в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в частині збереження здоров'я та благополуччя людей, створення можливостей для самореалізації та розвитку, а також організації комфортного та безпечного середовища для життя [3]. Психологічний супровід закладу вищої освіти здійснюється психологічною службою – відокремленим структурним підрозділом, з урахуванням специфіки організації освітньої діяльності закладу вищої освіти, у тому числі за допомогою соціальної адаптації та реабілітації учасників освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Завдання психологічної служби закладу вищої освіти полягає в наданні кваліфікованої психологічної допомоги здобувачам освіти, працівникам закладу освіти та за необхідності сприяння в отриманні ними спеціалізованої психологічної та соціально-педагогічної підтримки [6; 7].

Діяльність психологічної служби у закладі вищої освіти спрямовано на реалізацію академічного права здобувачів освіти в отриманні психологічної допомоги як однієї з умов для навчання з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку та стану здоров'я.

Варто зазначити, що наразі формування нової парадигми надання психологічної допомоги включає дві концепції психологічної служби в закладі вищої освіти, зокрема концепцію психічного здоров'я та концепцію психологічного супроводу. Концепція психічного здоров'я базується на тому,

що суб'єкти освітнього процесу включаються лише тоді, коли необхідно вирішити проблеми здобувача вищої освіти, відповідно його власні проблеми самі по собі не розглядаються. Концепція психологічного супроводу передбачає формування соціально-психологічних умов включення всіх суб'єктів освітнього середовища у процес супроводу. У цьому випадку поняття освітнє середовище поєднує все, що входить у життєвий простір особистості: сім'я, друзі, дозвілля, а також спеціально організована діяльність з підготовки особистості до самостійного життя, що визначається як виховання та навчання [7; 9].

Психологічна служба закладу вищої освіти поєднує діяльність фахівців у єдину систему індивідуального динамічного супроводу становлення особистості здобувача освіти на всіх етапах його навчання. Діяльність психологічної служби реалізується фахівцями, які пройшли кваліфікаційний відбір, мають навички та мотивацію практичної роботи зі студентами. На думку вчених, психологічна служба як інтегральне утворення включає три аспекти: науковий, спрямований на вивчення закономірностей психічного розвитку та формування особистості з метою розробки методів професійного застосування знань на практиці; науково-методичний, що забезпечує процеси навчання та виховання за допомогою участі психологів у роботі методичних матеріалів; практичний, орієнтований на безпосередню роботу з клієнтами різного віку та надання допомоги у вирішенні їх життєвих проблем [6]. Єдність цих аспектів формує предмет психологічної служби.

У сучасних умовах дослідники виділяють два напрями діяльності психологічної служби – актуальний та перспективний [1; 6]. Взаємозв'язок цих напрямів втілюється у завданнях надання допомоги всім, хто її потребує. Так, актуальний напрям спрямовано на вирішення проблем, які виникають у навчанні та вихованні студентської молоді, спілкуванні та становленні особистості. Перспективний напрям спрямовано на розвиток індивідуальності й формування готовності приймати участь у житті та творчій діяльності, а також формування моральних цінностей, серед яких домінуючими є мотивація професійної діяльності та сімейні цінності.

Надання психологічної допомоги фахівцями психологічної служби у закладі вищої освіти полягає у забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки здобувачу освіти та викладачам у складних ситуаціях, які зумовлені навчально-професійною діяльністю, міжособистісними взаєминами, розвитком особистості. У цьому контексті основним принципом організації психологічного супроводу є інтеграція наукових досягнень у сфері психології й педагогіки та кращих практик психологічної просвіти та профілактики, психологічної діагностики, консультування,

корекції. Саме у цих напрямках діяльності психологічної служби реалізується досягнення соціально-значущих завдань щодо зниження кількості протиправних дій та проявів деструктивної поведінки серед студентської молоді.

Застосування практик психологічної профілактики, діагностики та консультування як основних напрямів діяльності психологічної роботи в закладах вищої освіти має свою специфіку, яка пов'язана з особливостями соціальної ситуації розвитку студентської молоді, віковими закономірностями їх психічного розвитку, труднощами професійного становлення, високими вимогами освітнього середовища закладу освіти та змістом звернень студентів різних категорій за психологічною допомогою. Вибір практик, технологій, методів роботи фахівця психологічної служби та особливості їх застосування залежать від змін у соціальній ситуації та актуальних запитів з якими звертаються за допомогою учасників освітнього процесу. Створення ефективного сценарію розвитку студентської молоді пов'язано з формуванням у закладі вищої освіти психологічно комфортного, мотивуючого, розвиваючого та безпечного освітнього середовища. Це завдання виконується за умови якщо в закладі вищої освіти грамотно реалізуються напрями психологічної профілактики, психологічної діагностики, консультування, корекційної роботи. При цьому відбувається інтеграція в освітньому середовищі напрямів культурного, професійного та особистісного розвитку.

Основні напрями діяльності психологічної служби передбачають надання різних видів психологічної допомоги. Психологічна допомога може включати: психологічну просвіту, діагностику, консультацію, профілактику та корекцію.

Як зазначають вчені, психологічна просвіта передбачає формування у студентів потреби у психологічних знаннях особистісного розвитку й для вирішення професійних завдань. У цьому аспекті, завдання психологічної служби визначаються актуальними запитами здобувачів освіти та педагогічних працівників, які доцільно попередньо виявити та узагальнити з метою розробки тематичного плану з реалізації психолого-педагогічних освітніх програм з психологічної просвіти. Для виявлення потреб студентської молоді та працівників закладу освіти у психологічних знаннях та інформації доцільно виявити дефіцит необхідних психологічних знань, теми, яким надано найбільшу перевагу поза межами освітніх програм (лекції, семінари, психологічні ігри, тренінги та ін.). Так, до найбільш актуальних тем психологічної просвіти у закладі вищої освіти традиційно відносять: ефективна поведінка у стресовій ситуації, у ситуації невизначеності; проблеми комунікативної взаємодії та формування конструктивних відносин; входження до нового колективу; організація

особистого часу; прийняття відповідальності; деструктивна поведінка та способи її запобігання; протидія негативному впливу; проблеми у процесі здійснення вибору; психологічна допомога та як її отримати; як і куди звернутися за допомогою, які наслідки тощо [6].

Психологічне просвітництво вирішує такі завдання: підвищення психологічної культури та психологічної компетентності педагогічних працівників та здобувачів освіти; популяризація психологічних знань; подолання психологічних бар'єрів; зниження загального рівня стресу, сприяння формуванню сприятливого психологічного клімату у студентських та викладацьких колективах. Варто зазначити, що психологічне просвітництво у закладах вищої освіти здійснюється як планово, так і на вимогу, особливо у зв'язку з існуючими наразі соціальними ситуаціями та потребами. Така діяльність може бути організована у закладах вищої освіти в межах психолого-педагогічних програм з використанням лекцій, бесід, семінарів, тренінгів, огляду актуальної психологічної літератури, перегляду та аналізу інформаційних матеріалів, сюжетів, організації тематичних заходів у різних формах, у тому числі у цифровому середовищі [4; 5].

Психологічна діагностика як напрям роботи фахівця психологічної служби пов'язана з вирішенням проблем забезпечення своєчасності та доступності психологічної допомоги студентам та працівникам закладів вищої освіти. Серед основних видів психологічної діагностики варто виокремити: психологічний аналіз соціальної ситуації у закладі освіти, виявлення проблемних моментів у взаємодії всіх учасників освітнього процесу, визначення ознак дезадаптивних станів, адиктивної та девіантної поведінки, визначення напрямів та засобів їх вирішення; участь у проведенні соціально-психологічного тестування з метою виявлення латентної та явної ризикогенності соціально-психологічних умов, що формують психологічну готовність до залежної поведінки у студентів; допомога студентам щодо пріоритетної професійної сфери у межах обраної професії та побудові особистих професійних планів тощо [5].

Сучасний діагностичний інструментарій дозволяє дослідити різні аспекти когнітивного, емоційного, регуляторного, особистісного, мотиваційного психічного розвитку студента. Така робота з виявлення сильних та слабких сторін особистості, яка звернулася за психологічною допомогою, сприяє професійному пошуку тих індивідуальних ресурсів, які допоможуть подолати важку життєву ситуацію та впоратися із ситуацією особистої кризи.

Серед видів діяльності психологічної служби головне місце відводиться саме психологічному консультуванню. Психологічне консультування дозволяє розкрити індивідуальні можливості особистості, що забезпечують творчу адаптацію

за допомогою знаходження та використання ефективного способу вирішення важких життєвих ситуацій. У процесі консультування вирішуються такі завдання, як: психологічна допомога студентам у складних життєвих ситуаціях; консультативно-діагностична, психолого-профілактична допомога; психологічний супровід професійного становлення особистості студента у закладі освіти, сприяння його адаптації, формуванню професійної спрямованості у процесі навчання; допомога у формуванні відповідальності, комунікабельності, психологічної готовності до здійснення особистісного та соціального вибору; сприяння у підтримці сприятливого соціально-психологічного клімату групи, вирішенні проблем міжособистісного спілкування [2; 4]. Саме у процесі психологічного консультування студент набуває необхідних життєвих компетенцій, а сам процес спрямовано на емоційну підтримку, формування вміння долати труднощі, реагувати адекватно та ефективно на життєві ситуації.

Варто зазначити, що оскільки студенти залучені до вирішення академічних завдань, вони відчувають дефіцит часу для тривалого психологічного супроводу, тому не мають змоги регулярно відвідувати фахівців психологічної служби. У зв'язку з цим, психологічні служби закладів вищої освіти повинні бути орієнтовані на короткострокову консультативну допомогу та нерегулярну гнучку стратегію втручання. Короткострокове консультування, у цьому випадку є економічно доцільним для закладу вищої освіти та більш орієнтоване на тимчасові можливості студента. Як правило, найбільш результативними є такі види психологічного консультування: традиційна короткострокова терапія, короткий психологічний контакт, нерегулярна терапія та періодична терапія. Окрім того, до фахівців психологічної служби звертаються не лише студенти, а й працівники закладу вищої освіти. За таких умов актуальним є застосування фахівцями психологічної служби як індивідуального, так і групового консультування, що сприяє розвитку нових альтернативних способів взаємодії викладача та студентів, які поступово стають більш ефективними для психологічного благополуччя всіх учасників освітнього процесу [4; 6].

Наступним напрямом діяльності психологічної служби є психологічна профілактика та корекція, яка передбачає сприяння адаптації студентської молоді до умов навчання в закладі вищої освіти, консультування професорсько-викладацького складу, науково-педагогічних працівників, кураторів з надання допомоги в у адаптаційний період; організація заходів щодо профілактики агресивної та аутоагресивної поведінки студентів; надання психологічної підтримки здобувачам освіти та працівникам закладу вищої освіти, які перебувають у стані стресу, конфлікту, сильного емоційного переживання, складних життєвих ситуаціях, що

впливає на освітній процес [2; 4]. Отже, психологічна профілактика є професійною діяльністю фахівців психологічної служби закладу вищої освіти, яка спрямована на збереження та зміцнення психологічного здоров'я студентів у процесі навчання та виховання.

Свою чергою, корекційну роботу фахівець психологічної служби проводить, якщо в процесі психологічної консультації або діагностики виявлено відхилення від функціональної норми у поведінці студента. На цьому етапі особливо значущою є вимога до компетенцій у сфері медичної або клінічної психології, орієнтація на міждисциплінарний підхід у процесі вибору методів психокорекції. У корекційній роботі зі студентською молоддю найбільш результативними є два напрями. Перший напрям являє собою проведення комплексу індивідуалізованих заходів щодо посилення регулюючих функцій психіки, розвитку емоційного самоконтролю, когнітивного планування та прогнозування, емоційної стійкості у процесі освітньої діяльності. Другий напрям включає ціннісно-смыслову, поведінкову, психологічну корекцію, яка передбачає внесення певних змін у поведінку [4; 6]. Корекційна робота передбачає використання фахівцями психологічної служби методів групової психокорекції, які спрямовані на розвиток комунікативних та рефлексивних навичок студентів, що сприяють їх ефективній адаптації до нових освітніх умов й подальшої соціалізації.

Варто наголосити також на необхідності посилення діяльності психологічної служби закладу вищої освіти в контексті профілактики професійного стресу працівників закладу освіти, включаючи фахівців психологічної служби, що спрямовано на збереження, зміцнення або відновлення психічного здоров'я науково-педагогічних та інших працівників.

Висновки. Представлений матеріал та власний досвід дозволяють стверджувати, що в сучасних кризових умовах все більш яскраво детермінують вимоги та актуалізуються проблеми як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, пов'язані із наданням психологічної допомоги особистості у закладах вищої освіти, що, в свою чергу, викликає нагальну потребу в ефективній організації діяльності фахівців психологічної служби. Системне виконання фахівцями психологічної служби закладу вищої освіти розглянутих напрямів діяльності дозволить вивести психологічний супровід освітнього процесу на якісно новий етап свого розвитку та досягти в середньостроковій перспективі: високих стандартів та повноти дій з психологічної допомоги й супроводу для всіх суб'єктів освітнього процесу; підвищення психологічної грамотності, попередження емоційного вигорання, особистісних та професійних деформацій професорсько-викладацького складу; формування психологічно комфортного та безпечного освітнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Панок В.Г, Лунченко Н.В. Становлення психологічної служби системи освіти в контексті суспільних трансформацій в Україні. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2018. Вип. 58. С. 8–24.
2. Панок В. Г. Психологічна служба у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. 2008. Т. 7. Вип.13. С. 119–124.
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text7>.
4. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році: Лист МОН від 21.08.2023 р. № 1/12492-23. URL: <https://vinps.vn.ua/?p=3663>
5. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
6. Психологічна служба: підручник / В.Г. Панок (наук. ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.
7. Курпник З. Соціально-психологічний супровід населення, яке потребує допомоги в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 55.
8. Крупник З. І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 194–198.
9. Фурман А. В, Надвична Т. Л. Психологічна служба університету: від моделі до технології. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 80–104.
10. Krupnyk, Z. The social and psychological adaptation of a person in difficult life circumstances: a study of the phenomenon. *Applied Psychology*. Vydává: Vysoká škola aplikované psychologie. Praha. 2023. Vol 14. С. 1217–2026.